

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. В умовах розвитку української демократичної держави, утвердження ринкових відносин відбуваються зміни в суспільній свідомості, поглядах людей, а тому істотного значення набуває виховання, яке є одним із факторів формування особистості та засобом перетворення суспільства. Воно виникло з появою людини і буде існувати, доки існуватиме потреба передавати досвід від одного покоління до іншого.

Справжнє виховання не може існувати поза традиційною культурою конкретної нації. Видатні педагоги світу неодноразово визнавали, що воно має ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях нації, а вже згодом відбуватися через ознайомлення з традиціями інших народів. Виховання має бути глибоко пронизане національним духом. Дух нації народжується з появою самої людської спільноти, етносу. Він допомагає вижити національній мові, оберігає національну культуру, підтримує традицію, є основою національної самосвідомості людини і національно-патріотичного виховання.

Стрижнем сучасної системи національного виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль об'єднувального, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина своєї держави [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості особистості досліджували корифеї української педагогіки (Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); сучасні вчені (О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук); психологи (І. Бех, В. Борисов, Д. Ельконін, І. Кон); мистецтвознавці та фольклористи (Д. Антонович, Б. Грінченко, М. Лисенко, Ф. Колесса).

Важливе значення для розробки сучасних підходів і методів формування у дітей дошкільного віку елементів національної самосвідомості та патріотизму мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманською та іншими. Вихованню дітей дошкільного віку засобами етнопедагогіки присвячені праці О. Батухтіної, А. Богуш, Л. Калуської, Н. Рогальської, Р. Халікової.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати сутність поняття „національно-патріотичне виховання дошкільників” та охарактеризувати особливості формування основ патріотизму в дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що у сучасній педагогічній системі національному вихованню відводиться одне з чільних місць. Однак існують певні розбіжності щодо визначення самої сутності даного поняття. Згідно з положеннями

Національної доктрини розвитку освіти, воно „...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...” [15].

У Концепції національного виховання йдеться про те, що створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість і ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь [13].

В українському педагогічному словнику подано визначення: „національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Національне виховання – це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях. Воно ґрунтується на засадах родинного виховання, ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу” [7].

Зважимо, що термін „національний” сьогодні трактується по-різному представниками різних етносів, що живуть в Україні: кожен бачить тут щось лише „своє”. До того ж в останні роки цей термін набув ширшого значення („національний банк”, „національна телерадіокомпанія” і т. ін.). Тому для нашого часу характерна двозначність терміна „національне виховання” [4], [11]. По-перше, це *національне виховання*, що впливає з основ державності і відповідає процесам державотворення та відображає національні особливості будь-якого аспекту виховання. Воно стосується усіх громадян України, незалежно від їхнього етнічного походження, і ставить до них однакові вимоги. По-друге, *національне виховання* народу – це виховні зусилля, спрямовані на відродження природовідповідного національного самоусвідомлення українця, що передбачає участь у духовному, культурному та господарському розвитку свого народу, у творенні культурних цінностей. Близько до такого визначення стоять поняття „патріотичне виховання”, „громадянське виховання” [4, с. 235].

Ми дотримуватимемось погляду, що національне виховання як складова українського виховання спрямоване насамперед на формування патріотизму та національної самосвідомості особистості. Водночас воно спирається на культурно-історичний досвід народу, його звичаї, традиції, багатовікову мудрість і духовність. Національне (патріотичне) розвивається у людині впродовж усього життя і сприяє утвердженню національної гідності, залученню до практичних справ розбудови державності, формуванню почуття гордості за свою Батьківщину.

Сучасне розуміння національно-патріотичного виховання зумовлене соціальним замовленням Української держави. Зокрема, в нормативних освітніх

документах під патріотизмом розуміється любов до свого народу, до України. Також зазначається, що „важливою якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової демократичної соціальної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини” [12]. Очевидно, що таке виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечуючи збагачення інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання нашої держави.

У державних документах визначено, що виховання у дошкільному віці має спрямовуватися на оволодіння рідною мовою в сім’ї та навчальному закладі; забезпечення пізнавальної активності; розвиток творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах діяльності; виховання культури спілкування, *поваги і любові до батьків, родини, Батьківщини*; започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях [8].

Серед завдань дошкільної освіти, визначених Законом „Про дошкільну освіту” знаходимо: „виховання у дітей любові до України, шанобливе ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та родинної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля” [9].

У цьому контексті головною метою національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є формування *основ національної самосвідомості* – відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи).

Складність розв’язання проблеми формування національної свідомості у дошкільників пов’язана передовсім з віком дітей. У цей період жодна якість не може бути сформована остаточно – вони перебувають на стадії початкового становлення. Проте створити фундамент, на основі якого можна буде зводити „будівлю” майбутнього громадянина-патріота не лише можливо, а й потрібно, особливо якщо врахувати всі переваги, що створює дошкільний вік для результативного виховного процесу.

Психологи аргументовано наголошують на вирішальному значенні дитинства для становлення особистості. Зокрема, на думку відомого українського вченого І. Бега, „...виховання особистості має розпочинатися уже з першого року життя дитини” [1, с. 157]. А дошкільне дитинство, згідно з його висновками, є віковим періодом, коли починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття. Від того, як вони будуть виховані в перші роки життя дитини, багато в чому залежить увесь подальший розвиток. Говорячи про принципи і напрямки дошкільного виховання, науковець наголошує на необхідності дотримання принципу національної спрямованості, який передбачає формування у дітей самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури [2, с. 3]

Значення дошкільного вікового періоду в житті людини важко переоцінити. Це вік найбільш стрімкого фізичного і психічного розвитку

дитини, початкового становлення якостей і властивостей, які формують особистість. Згідно з висновками психологів, уже в старшому дошкільному віці дитина має високий рівень розумового розвитку, а також великі пізнавальні резерви. Саме тоді в основному завершується процес оволодіння мовленням. Дитина цього віку може переповісти прочитану розповідь або казку, описати картину, передати свої враження про побачене. Інтенсивно зростає її словниковий запас.

У дошкільників добре розвинена уява. Вона поступово починає набирати творчого характеру. Діти здатні створювати образи. У них розвиваються сприймання, довільна пам'ять. Старші дошкільники вміють аналізувати й узагальнювати предмети, встановлювати між ними взаємозв'язки [14]. Відбувається інтенсивний розвиток мислення. Зокрема, здійснюється перехід від наочно-дійового до образного мислення. Далі на основі образного мислення починає розвиватися образно-схематичне, яке потім переростає в логічне мислення. Дошкільне дитинство, на думку психологів, це вік найбільш сприятливий для розвитку пам'яті. „Ні до, ні після цього періоду дитина не запам'ятовує з такою легкістю найрізноманітніший матеріал” [5].

Учені вказують на те, що емоційні процеси до шостого року життя стають більш урівноваженими. Проте саме емоції головним чином насичують усю діяльність дитини. У цьому віці дитина починає керуватися у своїй поведінці моральними нормами. Зокрема, це стосується переживання гордості за певні вчинки (внаслідок оцінки дорослих). З усвідомленням суспільних цінностей діти пишаються професійними успіхами своїх батьків, їхнім місцем у суспільстві [5]. Уже наприкінці дошкільного віку дитина здатна усвідомлювати і себе саму і те місце, яке вона займає в даний час у житті.

Зважаючи на те, що в період дошкільного віку відбувається формування рис характеру та основ свідомості, які й визначають особистість, вважаємо, що цей вік має виняткову вагу для формування основ національної самосвідомості та патріотизму. Уже „...з перших днів свого життя діти вбирають той національний і соціальний дух, який формує в них типові особистісні риси і якості, властиві своєму, а не іншому народові” [5].

О. Вишневський у процесі становлення національного самоусвідомлення виділяє три етапи [4]. Першим з них він називає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення (етнізація). У цей період (період дошкільного дитинства), на думку вченого, закладається „коріння патріотизму”. Це дає всі підстави кваліфікувати цей процес як становлення першооснов національної самосвідомості. З перших днів життя дитина формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. Підростаючи, вона бере участь у народних святах і обрядах, засвоює народні пісні, залучається до процесу народної творчості тощо.

Діти дошкільного віку є активними учасниками народних життєвих дійств (коляда, віншування, гаївки, писанки, вертеп тощо). Традиції, звичаї та обряди мають глибокий вплив на виховання, і не тільки національне, оскільки вони завжди підтримуються силою громадської думки і періодично повторюються. У сім'ї та дошкільному навчальному закладі діти засвоюють

шанобливе ставлення до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися, беруть участь у вшануванні їхньої пам'яті. У ранньому віці також формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків, дитина ознайомлюється з національними та етнічними символами.

Для дитини дошкільного віку характерна стадія казково-міфологічного ставлення до етнічного світу. Сприйняття нею себе в ньому формується через казково-таємничі образи, що відображені у міфах, казках, легендах, народних іграх. У процесі прилучення до народної мудрості вона переживає всі вчинки разом з „культурними героями”, з якими свідомо ідентифікує себе. На основі казково-міфологічних уявлень про світ у дітей формується етнічна самосвідомість.

Виховання патріотизму найбільш доцільне на основі співчуття, доброти, любові до рідних і близьких. У дітей дошкільного віку такі почуття ґрунтуються на їхньому інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними [16].

Як зазначає Т. Поніманська, важливою умовою формування національних почуттів та елементів національної свідомості у ранньому дитинстві є їхня моральна спрямованість [16]. Навички моральної поведінки є невід'ємною складовою розвитку дитини, а також передумовою патріотичного виховання, оскільки визначають її вчинки, зумовлюють ставлення до навколишньої дійсності, дорослих, однолітків. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства [3; 6; 10; 14].

О. Лещенко пропонує включити до змісту *патріотичного виховання дошкільників* такі складові [14]:

по-перше, шанування місця власного народження і місця постійного мешкання як своєї батьківщини, любов і турбота про це територіальне формування, поважання місцевих традицій, відданість до кінця життя цьому місцю. Залежно від особистого сприйняття, інтелектуального розвитку і глибини самосвідомості, межі батьківщини особистості можуть поширюватися від власного будинку до обласних масштабів;

по-друге, повагу до своїх предків, любов і терпимість до своїх земляків, бажання допомагати їм і утримувати від поганих вчинків. Вищим показником патріотичних відносин є бажання добробуту всім співвітчизникам, тобто усвідомлення буття суспільства, яке можна назвати громадянською нацією;

по-третє, орієнтування суб'єкта патріотичних відносин і діяльності на конкретні щоденні справи щодо поліпшення стану своєї малої батьківщини, її благоустрою, допомоги своїм землякам співвітчизникам (починаючи від підтримання в охайному стані жител, під'їздів і добрих стосунків із сусідами до розвитку свого міста і країни загалом).

У цьому контексті основними напрямками патріотичного виховання дітей дошкільного віку є: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань

про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу; формування знань про людство [16].

Доходимо висновку, що засоби патріотичного виховання дошкільників різноманітні, а ефективність виховного процесу забезпечується їхньою нерозривною єдністю. До них відносять:

- надбання матеріальної та духовної культури: краєзнавство, фольклор (казки, легенди, прислів'я, приказки, пісні), художня література, засоби масової інформації, твори образотворчого, театрального, декоративно-ужиткового мистецтва тощо;

- форми і види виховної роботи: гра, праця, спілкування, спортивна діяльність, традиції (звичаї, обряди) тощо.

Важливе значення у національно-патріотичному вихованні дітей має рідна мова, яка перша забезпечує людині можливість освоєння вартостей. Сам розвиток дитини відразу зорієнтований на певну мову, яка має специфічну структуру, і відповідає потребам структури духовного життя людини й нації. Через мову набувається впевненість, віра у свої сили, стійкість, самоповага. Вона є засобом пристосування, самоутвердження і виживання. „Мала дитина повинна „купатися” лише у своїй національній культурі і мові” [4, с. 461]. Усе, що засвоюється в ранньому дитинстві, лягає в душу особливо глибоко. Розвиток мовних можливостей дитини, збагачення рідної мови є надійним шляхом її духовного розвитку та виховання патріотизму.

Очевидним джерелом патріотизму є природа, яка здавна ставила до людини певні вимоги – кліматом, рельєфом, погодою, оточенням. На неї людина змушена зважати, до неї пристосовуватися. Впливаючи на форми соціального буття, на звички, природа визначає процес становлення національного характеру. Перші сприймання дитини і перша прихильність до Батьківщини має два джерела: етнічне (мова, пісня, мистецтво, звичаї) і рідна природа – „територія”, що пов'язана з обставинами зовнішнього життя: рідна хата, вулиця, околиця, флора і фауна рідного краю, краєвиди тощо [4, с. 378-379].

Висновки. Отже, дошкільний вік у житті дитини є саме тим періодом, коли закладаються елементи національної самосвідомості, які включають усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру. Дитячі роки найсолодші, найприємніші, найуразливіші. Не забувається впродовж усього життя те, що прищеплене було з дитинства, воно – тепле, рідне, своє.

Зміст національно-патріотичного виховання і характер його засобів впливають з історичних умов і потреб нашого народу. В його основі лежить природна потреба українців у самозбереженні, самовдосконаленні, самоутвердженні, історичному розвитку, розбудові власної держави.

Виховання громадянина й патріота, який знає і любить свою Батьківщину не може бути успішно розв'язане без глибокого пізнання духовного багатства свого народу, опанування народної культури, використання рідної мови та від того, наскільки у виховному процесі задіяні праця, природа, мистецтво,

творчість, поведінка, побут людини, надбання національної культури (казки, легенди, колискові пісні, обряди, звичаї та ін.).

Це окреслює коло проблем, що вимагають подальших досліджень. Зокрема, необхідно розв'язувати конкретні практичні завдання щодо визначення мети та відбору змісту національно-патріотичного виховання; сутності, принципів систематизації і методів формування національної самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 216 с.
2. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу / І.Д.Бех // Дошкільне виховання. – 2004. – № 2. – С. 3.
3. Богуш А. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – К.: Вища школа, 2002. – 407 с.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.І.Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
5. Газіна І. Формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості (психолого-педагогічні особливості) / І.Газіна // Педагогіка. – 2005. – № 1. – С. 8-10.
6. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання / В.Гонський // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9-14.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
9. Закон України „Про дошкільну освіту”. – К.: Дошк. виховання, 2001. – 34 с.
10. Кисельова Н. Виховувати патріотів / Н. Кисельова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 3. – С. 27-28.
11. Кобрій О. Основи педагогіки: навч. посіб. / О.М. Кобрій. – Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – 263 с.
12. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3-8.
13. Концепція національного виховання. – К.: ІСДО, 1994. – 26 с.
14. Лещенко О. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку / О. Лещенко // Дошкільне виховання. – 2003. – № 9. – С. 12-16.
15. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті. – К., 2002. – Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>
16. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник / Т.І.Поніманська. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с.

АНОТАЦІЯ

Федорович А.В. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. У статті аналізується проблема сутності національного виховання дошкільників; визначаються особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку та можливості формування у них основ національної самосвідомості; характеризуються основні засоби національно-патріотичного виховання старших дошкільників.

Ключові слова: національне виховання, патріотизм, засоби національно-патріотичного виховання, діти дошкільного віку.

АННОТАЦИЯ

Федорович А.В. Патриотическое воспитание детей старшего дошкольного возраста. В статье анализируется проблема сущности национального воспитания дошкольников; определяются особенности развития детей старшего дошкольного возраста и возможности формирования основ национального самосознания; характеризуются главные средства национально-патриотического воспитания старших дошкольников.

Ключевые слова: национальное воспитание, патриотизм, средства национально-патриотического воспитания, дети дошкольного возраста.

SUMMARY

Fedorovych A.V. Senior preschool children patriotic upbringing. The problem of preschool children national upbringing essence is analysed in the article. The peculiarities of senior preschool children development are outlined. The possibilities to form national consciousness are illustrated. The main means of national and patriotic upbringing of senior preschool children are characterized.

Key words: national upbringing, patriotism, means of national and patriotic upbringing, senior preschool children.